

УДК 159.92[343.144+343.915]

Л. М. БАЛАБАНОВА,

*доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри загальної та практичної психології
навчально-наукового інституту права та масових комунікацій
Харківського національного університету внутрішніх справ*

ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ ЗАПОБІГАННЯ ТА ПСИХОКОРЕКЦІЇ ДЕЛІНКВЕНТНОЇ ПОВЕДІНКИ НЕПОВНОЛІТНІХ

Розкрито питання запобігання та психологічної корекції правопорушень серед неповнолітніх. Проаналізовано різні наукові підходи до вирішення проблеми та психологічні механізми, що лежать в основі делінквентної поведінки підлітків.

На тлі соціально-політичних і соціально-економічних змін в Україні в соціальній практиці сьогодення намітились кардинальні зміни. Формується нова законодавча база, що дозволяє перебудувати державну практику превенції правопорушень неповнолітніх на принципах гуманістичного підходу до особистості людини. Таким чином, намічається реальний перехід від так званої каральної превентивної практики до охоронно-захисної, яка проявляється в комплексі психолого-педагогічних заходів, орієнтованих на підтримку родин і дітей «групи ризику». На жаль, сьогодні відмічається зростання кількості груп ризику. Поряд із типовими, до яких відносять осіб із дезадаптивною, девіантною, делінквентною поведінкою, з'явилась нова категорія дітей, у яких процес адаптації в ситуаціях соціального ризику має нестабільний характер. До них відносять дітей із родин безробітних, незаможних, мігрантів, сиріт, бездоглядних, а також обдарованих дітей. Тому вирішення проблеми запобігання правопорушенням серед зазначених категорій дітей є актуальним завданням сьогодення в Україні.

Сьогодні можна відмітити кілька напрямків наукових пошуків, у межах яких вдалося отримати конкретні результати з питань запобігання протиправній поведінці у підлітків. Зокрема, у науковій літературі знайшли розкриття питання, які стосуються причин виникнення у неповнолітніх девіантної поведінки (С. Гаркавець, Н. Крейдун, О. Землянська), явищ важковихованості та їх зв'язку з правопорушеннями (С. Белічева, О. Мушинська), шляхів пошуку ефективної профілактики правопорушень та ролі спеціальних установ у профілактичній роботі з неповнолітніми (І. Ярмиш), розвитку діагностичних методик вивчення відхилень, які виявляються у психічному розвитку та поведінці. У той же час проблема психологічної корекції поведінки неповнолітніх та психологіч-

ного забезпечення процесу їх адаптації до умов соціально-психологічного ризику потребує подальшого вивчення. У даному контексті виникають наступні питання: які механізми є пусковими для того чи іншого стереотипу поведінки неповнолітніх у певній ситуації та які закономірності регуляторного процесу психічних станів можуть бути використані в психокорекційній та превентивній практиці. Тому предметом нашого дослідження стали питання висвітлення сучасного стану запобігання правопорушень у неповнолітніх осіб та їх подолання шляхом певних виховних та психокорекційних впливів, в основі яких лежить формування специфічних образів психічних станів, що відіграють регулятивну роль у комунікативній взаємодії та соціальній компетентності підлітків.

Система заходів і засобів, спрямованих на запобігання злочинам неповнолітніх, характеризується досить істотними особливостями. Одна з них полягає в тому, що профілактика повинна здійснюватися планово, за допомогою скоординованих дій правоохоронних органів і служб, кримінальної міліції у справах неповнолітніх, спеціалізованих кримінально-виховних установ, трудових колоній, органів, що займаються навчанням, вихованням та ресоціалізацією неповнолітніх, а також представників громадськості.

Підхід до злочинності як до соціально-негативного явища передбачає відповідну стратегію дій, що містить і розвиток системи профілактики (превенція, запобігання) злочинної поведінки і вдосконалення системи покарання за протиправну поведінку (пенітенціарна система). Система профілактики включає в себе діяльність психологів, педагогів, юристів, спрямовану на запобігання можливих психологічних і соціокультурних та поведінкових відхилень окремих осіб, які належать до «груп ризику», збереження, підтримку і захист, нормального

рівня життя та сприяння їм у досягненні поставлених цілей. У системі запобігання злочинам, скоюваних неповнолітніми, виділяється три рівні профілактики: перший рівень – це рання профілактика, спрямована на усунення обставин, що негативно впливають на формування особистості неповнолітнього; другий рівень пов'язаний з усуненням обставин, які уже спричинили вчинення злочинів неповнолітніми; третій рівень спрямований на запобігання рецидиву [1]. Психопрофілактична робота може входити в комплекс заходів на всіх трьох рівнях, що має найвищу ефективність на ранніх етапах виявлення проблем.

Усі рівні профілактики правопорушень забезпечуються превентивною політикою. Під превентивною (від лат. *praevenitum* – випереджати, запобігати) політикою варто розуміти самостійну галузь державно-правової діяльності, спрямованої на запобігання злочинам відповідно до закону і закономірностей соціалізації особистості [2]. Сьогодні в Україні удосконалено нормативну базу, що позитивно вплинуло на вирішення проблем соціально-правового захисту неповнолітніх. Протягом 2001 р. Верховна Рада України прийняла закони «Про охорону дитинства» від 26 квітня № 2402-III, «Про соціальну роботу з дітьми і молоддю» від 21 червня № 2558-III, «Про попередження насильства у сім'ї» від 15 листопада № 2789-III. Указом Президента України від 28 січня 2000 р затверджені Додаткові заходи щодо дитячої безпритульності, а постановою Кабінету Міністрів України – Положення про Комісії з питань запобігання дитячій безпритульності і соціальної реабілітації неповнолітніх.

Таким чином, у державі сформувалася система роботи з профілактики правопорушень серед неповнолітніх. Однак слід зазначити, що у процесі практичної реалізації нормативних актів, спрямованих на поліпшення становища дітей та підлітків, виникають серйозні перешкоди, викликані реформуванням суспільних відносин, особливо – негативними процесами у сфері економіки. Закони, окреслюючи коло суб'єктів превенції, переважно орієнтовані на роботу з підлітками, що уже потрапили у сферу діяльності органів кримінальної юстиції і практично залишають поза увагою заходи, які б дозволили запобігти самій ситуації появи неповнолітніх правопорушників. Існує кілька причин такого ігнорування, але в контексті нашого дослідження зазначимо, що це пов'язано з відсутністю в психологічних науках єдиного розуміння обумовленості антисоціальної поведінки підлітків, тобто в системі

запобігання протиправній поведінці неповнолітніх особливе значення надається психологічним знанням, на основі яких досліджується природа девіантної поведінки підлітків, а також розробляються практичні заходи щодо запобігання асоціальним проявам.

Протягом останніх років проблема правопорушень неповнолітніх і їх профілактика досить інтенсивно досліджується як українськими вченими, так і вченими близького й далекого зарубіжжя: психологами, соціологами, педагогами, медиками, юристами. У психологічній практиці існує багато термінів, що позначають категорію проблемних дітей: недисципліновані діти, важковиховувані діти, педагогічно занедбані діти з відхиленнями у поведінці. При цьому проблеми, що представлені даними поняттями, різною мірою обумовлюються соціальними факторами. Соціальний характер проблем виховання найбільш повно виражається в понятті «соціальна дезадаптація» [3], який увійшов в психолого-педагогічну літературу порівняно недавно: у 80–90-х роках ХХ ст. Сьогодні більшість дослідників розглядає дане поняття як самостійний феномен, що формується в результаті невідповідності соціопсихологічного чи психофізіологічного статусу дитини вимогам соціальної ситуації. Досліджуючи явище дезадаптації, С. Белічева розводить поняття «педагогічна занедбаність», яка виявляється, в основному, в умовах навчально-виховного процесу і є лише частковим проявом соціальної дезадаптації, і поняття «соціальна занедбаність», яка пов'язана з більш активним опором дитини педагогічним вимогам і розглядається як повна соціальна дезадаптація.

Деякі дослідники розглядають дане явище як відчуження підлітка від шкільного соціуму, що супроводжується деформацією цілісних і референтних орієнтацій, як втрату підлітками позиції школяра та відсутність бачення ними свого майбутнього. Для них характерні дуже низький рівень довільної уваги, неадекватна самооцінка, проблеми в спілкуванні та відсутність мотивації до навчання, особливо при наявності тільки задовільних та незадовільних оцінок.

Однією із форм соціальної дезадаптації є девіантна поведінка, що є досить поширеною. Стан, що позначається цим терміном, має низьку специфічних особливостей. Це дозволяє виділити його в окрему психологічну категорію, що характеризує поведінку, але єдиної думки про причини цього явища серед науковців немає. Конкретизація і систематизація факторів і механізмів поведінки, що відхиляється, дала змогу виділити психологічні складові

девіантної поведінки, серед яких: несформовані моральні цінності, деформації в ціннісно-мотиваційній сфері, ситуативно-егоїстична орієнтація, фрустрованість потреб, неадекватна самооцінка, малопродуктивні механізми психологічного захисту. З огляду на те, що генезис девіантної поведінки неповнолітніх має складну багатofакторну природу, його вивчення потребує, по-перше системного підходу, який виявляє ієрархію та взаємозв'язок різних факторів, а по-друге, реалізацію міждисциплінарного підходу, який передбачає використання досягнень різних галузей психології – вікової, соціальної, педагогічної, юридичної.

У сучасній вітчизняній кримінології серед причин девіантної поведінки називають соціально-психологічну деформацію особистості й особливості ситуацій, у яких відбуваються певні дії [4]. Інші вчені вказують на важливість психобіологічних передумов асоціальної поведінки, таких, як відставання в розумовому розвитку, нервово-психічні та соматичні відхилення, кризові вікові періоди тощо.

Майже одночасно з біологізаторським напрямом починає формуватись соціологічний підхід до пояснення причин кримінальної поведінки. Представники цього напрямку – Е. Дюркгейм, Ж. Кетле, Г. Тард та інші – виявили зв'язок девіантної поведінки з соціальними умовами існування людини, хоча і не змогли до кінця пояснити природу цих відхилень. Соціально-психологічні теорії намагаються пояснити механізми формування делінквентної поведінки шляхом аналізу особливостей взаємодії особистості та її найближчого оточення. Представник даного напрямку Е. Сатерленд висунув теорію диференційованого зв'язку, яка пояснює формування делінквентної субкультури, для якої характерне вибіркове ставлення до норм та цінностей свого оточення. Ряд американських соціальних психологів, такі, як С. Бекер, У. Томас, до способів засвоєння делінквентної поведінки підлітками відносять стигматизацію, соціальне клейміння, коли підліток завчасно ототожнюється з «порушниками порядку». Вищезазначені теорії мають певний сенс у розкритті окремих соціально-психологічних закономірностей у виникненні асоціальних проявів неповнолітніх. Однак розкрити механізми злочинності в цілому, як соціального явища, такі концепції не спроможні, оскільки не торкаються основних соціальних детермінант, що впливають як на поведінку окремого індивіда, так і на стан соціуму в цілому.

Своєрідний погляд на причини, що призводять до девіантної поведінки, можна знайти в

дослідженнях Ф. Патакі, який доводить, що причина девіантності має культурно-детермінований та історичний розвиток: наявність конфліктів, протистоянь у сфері інтересів у повсякденних стосунках людей. Він вводить поняття «переддевіантний синдром», визначаючи його як комплекс певних симптомів (афективний тип поведінки, сімейні конфлікти, агресивні форми поведінки, низький рівень інтелекту, негативне ставлення до навчання), що призводить суб'єкта до об'єднання з іншими індивідами, які мають аналогічні ознаки. Як результат, формуються мікрогрупи, що стають джерелом формування даних відхилень.

Значне місце в сучасних дослідженнях відводиться комплексному вивченню деформацій особистості, що призводять до такої форми дезадаптації, як протиправна поведінка. Одні автори [5] вважають, що передумовами протиправної поведінки є такі фактори деформації особистості, як: несформованість ставлення до майбутнього, акцентуації характеру, порушення соціальних відносин. Інші вважають причинами деформації недоліки сімейного та шкільного виховання.

У науковій літературі роблять спроби виділити типології неповнолітніх правопорушників. Так, виходячи з соціально-демографічних характеристик і загальної спрямованості особистості неповнолітніх правопорушників виділяють групи підлітків, для яких здійснення злочину було: 1) випадковим, що не відповідає загальній направленості особистості; 2) можливим, але невідворотним, з урахуванням загальної невірноваженості особистісної спрямованості; 3) відповідним антисоціальної спрямованості особистості, але випадковим з точки зору приводу та ситуації; 4) таким, що відповідає злочинній установці особистості [6].

Заслуговує на увагу, з точки зору вивчення механізмів формування соціальної дезадаптації, дослідження мотиваційної структури неповнолітніх правопорушників, на основі яких виділяють наступні групи асоціальних осіб: 1) правопорушники, для яких асоціальна поведінка неприйнятна й оцінюється негативно; 2) правопорушники, що мають позитивне емоційне ставлення до злочинів, але оцінюють їх негативно; 3) правопорушники, у яких позитивне емоційне відношення до злочинності співпадає з позитивними її оцінками.

Інша типологія груп неповнолітніх правопорушників базується на врахуванні ступеня антисоціальної спрямованості особистості [7] і виділяє п'ять груп підлітків: 1) підлітки із стійким комплексом аномальних, аморальних,

примітивних потреб, із системою відвертих антисоціальних поглядів, деформацій ставлень і оцінок; 2) підлітки з деформованими потребами, негативними спрямуваннями, які намагаються наслідувати підлітків першої групи; 3) підлітки, що характеризуються наявністю конфлікту між деформованими та позитивними потребами, стосунками, інтересами, поглядами; 4) підлітки із слабо деформованими потребами; 5) підлітки, що стали на шлях правопорушень випадково.

Практичне значення вищевказаних типологій полягає в тому, що на їх основі можуть бути розроблені підходи до розроблення заходів виховної роботи з «важкими» підлітками. Проведений вище аналіз засвідчив домінування соціальних факторів у розвитку дезадаптації підлітків і дозволяє говорити, в більш широкому сенсі, про *десоціалізацію* неповнолітніх. Даний термін уже використовується в науковій літературі [8], і під ним розуміють соціалізацію, яка відбувається під впливом негативних десоціалізуючих факторів, які призводять до соціальної дезадаптації, до деформації системи внутрішньої регуляції і формування викривлених ціннісно-нормативних уявлень. Таким чином, десоціалізація – це відсутність у структурі особистості системи соціальних знань, соціальних навичок і соціального досвіду, необхідних для успішного функціонування та самореалізації в позитивному соціумі, і спроба компенсувати це соціально несхвальними або негативними формами комунікативної взаємодії. Окрім того, десоціалізація підлітка має не тільки соціальну, але і вікову обумовленість (емоційна нестійкість, підвищена збудливість, неадекватність реакцій).

Окремі дослідники вважають, що в основі розвитку дезадаптивної поведінки неповнолітніх лежать ментальні механізми регуляції, що призводять до виникнення психічних станів певної модальності, інтенсивності, динаміки та стійкості. В результаті у свідомості підлітків формуються образи цих психічних станів, які виконують регуляторну функцію в сприйнятті певних ситуацій їх життєдіяльності. Вивченню закономірностей становлення образів психічних станів та їх динамічних перетворень присвячені роботи Л. Дикої, у яких вивчаються феноменологічні особливості та особистісні кореляти цих образів [9]. Так, у названих роботах було встановлено, що образ психічного стану відіграє особливу роль у регуляторному процесі, оскільки в ньому представлені різні форми та рівні відображення людиною у свідомості свого стану, а також діяльність щодо

саморегуляції її стану. За даними її досліджень у структуру образу входять: квазіперцептивний (образ у вузькому сенсі слова), психофізіологічний (соматичний), семантичний та рефлексивний образ. Виникнення певного образу стану обумовлюється декількома чинниками: з одного боку, умовами та змістом діяльності, а з іншого – внутрішніми відчуттями та самооцінкою. Образ психічного стану є завжди актуальним: він існує «тут і тепер» як ситуаційна складова, водночас у пам'яті, як образ себе в минулому та у вигляді образу потрібнішого майбутнього.

З точки зору О. Прохорова [10], образ психічного стану пов'язаний з сенсорно-перцептивними процесами (враженнями, відчуттями, сприйняттями), зі структурами суб'єктивного досвіду разом з уявленнями (вторинними образами) та пам'яттю, а також з переживаннями та рефлексією. Саме переживання визначає та закріплює психічний образ стану, інтенсивність його прояву, тоді як рефлексія встановлює межі образу, його близькість та відповідність актуальному стану, що переживається. Відповідно до цих уявлень механізми, що призводять до виникнення та закріплення образу психічного стану, можуть полягати, згідно з О. Прохоровим [10], у наступному. Внутрішні відчуття та враження, які викликані певними подіями та ситуаціями, що переживаються суб'єктом, проходячи через етап порівняння зі змістом минулого досвіду, перетворюються на уявлення про пережитий стан і надалі, через процес усвідомлення, на його образ. Фіксуєчись та закріплюєчись у структурах пам'яті, цей образ формує суб'єктивний досвід і надалі може бути актуалізованим у реальних ситуаціях життєдіяльності та певним чином впливати на них.

Суб'єктивний досвід характеризується рівневою організацією та пов'язаний з образом світу [11]. Перший, поверховий, рівень – сенсорно-перцептивний (перцептивний світ) – задає обставини, умови та характеризується змістовними диференціаціями між подіями та станами. Наступний – семантичний – рівень являє собою картину світу як структуровану сукупність суб'єктивних ставлень до об'єктів, що актуально сприймаються, котра представлена як система суб'єктивних значень, у термінах яких дається опис суб'єктивного світу.

Найглибший рівень, що відтворюється при «обробленні» семантичного рівня – це рівень амодальних структур, які виявляються у формуванні так званого образу світу через сенс, значення, простір та час. Образ світу як система відношень людини з оточенням є водночас і відображенням світу.

Спираючись на вищенаведене, образ психічного стану можна визначити як сукупність перцептивних показників, що відображаються у формі структурованого з'єднання психологічних, соматичних, поведінкових та інших характеристик суб'єкта, які представлені у свідомості та ізоморфні психічному стану, що переживається [10].

Таким чином, взаємодія ситуації, суб'єктивного досвіду, когнітивних процесів при опосередкованому впливі переживання, усвідомлення та рефлексії приводять до формування своєрідних «констеляцій» (за Б. Ананьєвим), що змінюють поведінку, психічні функції, вегетативні реакції, фізіологічні процеси та об'єктивізують такі зміни у свідомості суб'єкта у вигляді образу психічного стану. При цьому типові картини образів психічного стану найбільше залежать від таких чинників, як соціальний інтелект, інтроверсія – екстраверсія, емоційна стабільність – емоційна нестабільність, залежність – домінантність [10].

У контексті наших досліджень саме емоційна нестійкість, підвищена збудливість, неадекватність реакцій, залежність від авторитетних інших лежать в основі десоціалізації підлітка, і це потрібно враховувати під час розроблення превентивних та психокорекційних заходів.

Західний досвід соціальної та психокорекційної роботи має для нас певний інтерес, але в наші реалії прямо перенести його не можна. Необхідне серйозне вивчення специфіки соціально-економічної та соціокультурної ситуації, традицій сімейного виховання, індивідуальної та суспільної психології, з урахування яких повинна будуватися вітчизняна соціальна політика та превентивна практика.

Шляхи розроблення психокорекційних та психопрофілактичних впливів. Кардинальні зміни, що відбуваються в нашому суспільстві у зв'язку з переходом від тоталітарної держави до демократичної потребують переосмислення самого змісту соціальної політики, і насамперед такого важливого її аспекту, як превенція соціальних відхилень. Необхідно відмовитись від декларованого гуманізму і перейти до гуманізму істинного, орієнтованого на кожну конкретну людину з її проблемами та вадами. При цьому мається на увазі не посилення каральних заходів з метою соціального оздоровлення, а шляхом професійної соціально-психологічної допомоги всім тим, хто її потребує, яка орієнтована на актуалізацію і самореалізацію особистісного потенціалу.

На цьому етапі головним, на наш погляд, є відпрацювання алгоритму соціально-психоло-

гічної допомоги і захисту неповнолітніх на всіх рівнях профілактичної роботи щодо запобігання протиправній поведінці та його законодавчого закріплення. З цієї точки зору в системі запобігання правопорушенням можна виділити наступне:

- 1) ранню профілактику, яка спрямована на встановлення обставин, що негативно впливають на розвиток особистості неповнолітніх та запобігання їх переходу на злочинний шлях;
- 2) встановлення обставин, які вже призвели до скоєння конкретного злочину неповнолітніми;
- 3) запобігання рецидиву.

На всіх рівнях запобігання правопорушенням здійснюється за допомогою специфічних методів та заходів, що наявні в тих органах, які покликані здійснювати превенцію на кожному із рівнів. Безумовно, в діяльності щодо запобігання правопорушенням неповнолітніх центр впливу переноситься на етап ранньої профілактики, бо вона є більш ефективною і більш економічною порівняно з іншими видами профілактичних дій. Антисоціальні зміни особистості підлітків на даному етапі не стали ще стійкими, тому виключається необхідність застосування заходів кримінально-правового характеру.

На відміну від ранньої профілактики, другий та третій рівні запобігання злочинним діям мають справу з підлітками, які вже здійснили правопорушення і вони передбачають: своєчасну протидію протиправній діяльності адекватними заходами; забезпечення профілактично-виховного впливу при судовому розслідуванні справ про злочини неповнолітніх; застосування покарання, яке забезпечує виправлення та перевиховання неповнолітніх правопорушників; вжиття заходів до осіб, які втягують неповнолітніх у злочинну діяльність та не виконують обов'язків щодо належного виховання дітей; внесення поправок та інших процесуальних та непроцесуальних заходів для нівелювання причин та умов, що сприяють скоєнню злочинів.

Що стосується розроблення безпосередньо профілактичних та психокорекційних програм для роботи з підлітками, то нам здається, що вони повинні враховувати регулюючу роль образу психічного стану в життєдіяльності неповнолітніх, у формуванні системи ставлень до себе, інших та всесвіту. Такі психокорекційні програми повинні враховувати сталість та часову перспективу образу психічного стану і мати спрямованість на трансформацію образів, що формують суб'єктивний досвід минулого, який негативно впливає на сприйняття та переживання актуальних ситуацій неповнолітніми «тут і тепер». Образ психічного стану, що лежить

в основі негативних переживань, формується в підлітка через відсутність соціальних знань, соціальних навичок та соціального досвіду, і спроба компенсувати це виливається в соціально нехвальні форми комунікативної взаємодії та призводить до девіантних проявів поведінки. Концепція соціальних умінь має велике значення для розуміння проблемної поведінки молоді [12]. Тому вчення про соціальну компетентність складних підлітків набуває досить широкого поширення у вигляді тренінгу соціальних вмінь для профілактики девіантної поведінки підлітків. Спектр психологічних тренінгових процедур містить також тренінги вирішення проблем, емпатії, сприйняття соціальних ситуацій, послаблення стресу, кооперування. Необхідно пам'ятати, що ефективне психологічне втручання – це диференційоване втручання, тому що підлітки мають різну чутливість до різних методів

впливу. Одні потребують корекції на рівні сенсорно-перцептивної регуляції поведінки і тренінгові програми повинні включати рухові, тілесно-орієнтовані, дихальні компоненти. Інші потребують корекції довготривалих шаблонів мислення, суб'єктивного образу світу, рівня морального розвитку, що може бути вирішено засобами групової дискусії. Тому центральне питання в роботі з делінквентними підлітками – це визначення типології таких осіб і підібрати відповідно до них такі типи чинників соціалізації неповнолітніх та психологічних втручань, які даватимуть оптимальні результати. Не може бути єдиного універсального методу, за допомогою якого вироблявся б імунітет до правопорушень, необхідно володіти комплексом тренінгових процедур і мати можливість так поєднати виховні та психокорекційні заходи, до яких підліток був би чутливим.

Список використаної літератури

1. Ярмиш І. О. Психологічні механізми адаптації підлітків з кримінальною поведінкою в умовах примусової ізоляції : дис. ... канд. психол. наук / Ярмиш Ірина Олександрівна. – Х., 2003. – 187 с.
2. Синьов В. М. Педагогічні основи ресоціалізації злочинців / В. М. Синьов, Г. О. Радов, В. І. Кривуша, О. В. Беца. – К. : Леся, 1997. – 272 с.
3. Беличева С. А. Основы превентивной психологии : хрестоматия по юрид. психол. / С. А. Беличева. – М. : Ред.-изд. центр консорциума «Социальное здоровье России», 1994. – 198 с.
4. Змановская Е. В. Психология отклоняющегося поведения / Е. В. Змановська. – М. : Академия, 2003. – 288 с.
5. Крейдун Н. П. Психологическое содержание криминального комплекса личности и его динамика в условиях изоляции от общества : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.01 / Крейдун Надежда Петровна. – К., 1991. – 19 с.
6. Миньковский Г. М. Профилактика правонарушений среди несовершеннолетних / Г. М. Миньковский, А. П. Тузов. – К. : Политиздат Украины, 1987. – 215 с.
7. Фельдштейн Д. И. Психология взросления: структурно-содержательные характеристики процесса развития личности / Д. И. Фельдштейн. – М. : МПСИ, 1999. – 672 с.
8. Прокументов Л. М. Проблемы раннего предупреждения правонарушений несовершеннолетних / Л. М. Прокументов // Сибирский юридический вестник. – 2004. – № 1. – С. 34–45.
9. Дикая Л. Г. Психическая саморегуляция функционального состояния человека (системно-деятельностный подход) / Л. Г. Дикая. – М. : ИП РАН, 2003. – 318 с.
10. Прохоров О. О. Образ психического состояния: феноменологические особенности и личностные корреляты [Электронный ресурс] / О. О. Прохоров // Психологические исследования. – 2011. – № 3 (17). – Режим доступа: <http://psystudy.ru/index.php/num/2011n3-17/494-prokhorov17.html>.
11. Артемьева Е. Ю. Основы психологии субъективной семантики / Е. Ю. Артемьева. – М. : Смысл, 1999. – 350 с.
12. Патаки Ф. Некоторые проблемы отклоняющегося (девиантного) поведения / Ф. Патаки // Психологический журнал. – 1987. – № 4. – Т. 8. – С. 92–102.

Надійшла до редколегії 15.10.2012

БАЛАБАНОВА Л. М. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ПРОБЛЕМ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ И ПСИХОКОРРЕКЦИИ ДЕЛИНКВЕНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Раскрыты вопросы предупреждения и психологической коррекции несовершеннолетних правонарушителей. Проанализированы разные научные подходы к решению этой проблемы и психологические механизмы, лежащие в основе делинквентного поведения подростков.

BALABANOVA L. PSYCHOLOGICAL ANALYSIS OF THE PROBLEMS OF PREVENTION AND PSYCHOCORRECTION OF THE DELINQUENT BEHAVIOR OF TEENAGERS

The article deals with the questions of prevention and psychological correction of the delinquent behavior of teenagers. It is analysed the different scientific approaches for decision of this problem and psychological mechanisms that are the basis of deviant behavior of teenagers.